

WILEŃSKIE I LITEWSKIE POCZĄTKI 13 PUŁKU ULANÓW WOJSKA POLSKIEGO

Aleksander Smoliński

ABSTRACT

The article is devoted to the military history research of Vilnius and Lithuanian rudiments of the Polish 13th Lancers Regiment. At the end of 1918 the situation with the former Grand Duchy of Lithuania was complicated as the German Army had left this area and the Red Army wanted to take it over. It is worth noticing that Polish society was willing to organize military self-defence to protect themselves from Bolshevik attacks. The most important moment of forming the Polish units was at the end of December 1918 at Pośpieszka estate where the 1st Lancers Regiment of Vilnius was formed. Then it fought the Bolsheviks at the end of 1918 and in January 1919. This way the new page of Polish military history was opened.

KEY WORDS: military history, military self-defence, the 1st Vilnius Lancers Regiment, the 13th Polish Lancers Regiment, German Army, Red Army.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami karinės istorijos tyrimai apie 1918 m. Vilniuje ir Lietuvoje žinomas Lenkų armijos 13-ojo ulonų pulko užuomazgas. Baigiantis tiems metams situacija Vilniaus krašte ir Lietuvoje buvo sudėtinga. Vokietijos armija paliko šias teritorijas ir jas užimti taikėsi Raudonoji armija. Vilniaus lenkų visuomenė suprato būtinybę steigti sukarintas savigynos pajėgas bolševikų atakoms atremti. Todėl 1918 m. gruodžio mėn. buvo suformuotas Vilniaus 1-asis ulonų pulkas. Jis kovojo prieš bolševikus 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. sausio mėn. Taip prasidėjo naujas lenkų karo istorijos etapas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: karinė istorija, karinė savigyna, Vilniaus 1-asis ulonų pulkas, Lenkijos 13-asis ulonų pulkas, vokiečių armija, Raudonoji armija.

Dr. Aleksander Smoliński, Nicolaus Copernicus University in Toruń

Faculty of History, Institute of History and Archival Sciences, Department of Military History

Plac Teatralny 2a, PL 87-100 Toruń, Poland

E-mail: asm@his.uni.torun.pl

W końcu 1918 r. na historycznych ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego wskutek niezwykle skomplikowanej sytuacji politycznej, wynikającej z faktu opuszczenia tych terenów przez armię niemiecką oraz zajmowania ich przez oddziały Armii Czerwonej, wśród aktywnych grup tamtejszego społeczeństwa polskiego powstała myśl zorganizowania oddziałów zbrojnej samoobrony¹. Następnie stała się ona, między innymi, początkiem kolejnego pułku jazdy Wojska Polskiego.

Jesienią tego roku wobec narastającego zagrożenia ze strony bolszewickiej Rosji, Komitet Polski, a następnie Komitet Bezpieczeństwa Publicznego oraz Związek Wojskowych Polaków Miasta Wilna przystąpił do organizacji oddziałów samoobrony, które w rzeczywistości miały być ukrytymi formacjami Wojska Polskiego. Początkowo jednak wobec Niemców, aby pozyskać ich

¹ Warto pamiętać, iż późną jesienią 1918 r. oprócz Wileńszczyzny podobne działania podjęto również w tak zwanych Inflantach Polskich, na Mińszczyźnie oraz na Grodzieńszczyźnie. Według jednego z anonimowych dziejopisów opisujących historię późniejszego 13 Pułku Ułanów Wileńskich ich celem było: „W okresie przelomowym, gdy wpływy rozkładowe rewolucji niemieckiej zaznaczyły się w armii okupacyjnej [niemieckiej – przyp. A.S.], pretekstem do założenia związków przyszłych jednostek bojowych, była konieczność uprzedzenia rozruchów socjalnych, wywoływanych przez coraz bardziej się wzmagającą agitację komunistyczną. Pod tą formą organizacje miejscowe były tolerowane przez władze niemieckie, nawet w poszczególnych wypadkach (np. Szczuczyn) doznawały od nich poparcia.”

poparcie bądź chociażby neutralność, starano się zachować pozory ich milicyjnego, a nie stricte wojskowego charakteru. W taki sposób i mniej więcej w tym samym czasie powstały Samoobrona Ziemi Wileńskiej, a w jej ramach Samoobrona Ziemi Lidzkiej, Samoobrona Szczuczyńska i Samoobrona Ejszyska.

W Wilnie na czele tego ruchu stanął generał podporucznik Władysław Wejtko, który już 28 X przez Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego został dodatkowo mianowany „kierownikiem” wszelkich oddziałów samoobrony na Litwie i Białorusi. Cel istnienia tych samoobron miał dwojaki charakter. Miały one bowiem obronić te ziemie przed zagarnięciem ich przez bolszewików, co mogło nastąpić po wycofaniu się Niemców oraz, co było nie mniej ważne, ochronić te tereny przed niszczącymi wpływami rewolucji rosyjskiej, które mogły doprowadzić do niepotrzebnego i całkowitego zniszczenia istniejącej tam wówczas struktury gospodarczej i społecznej.

W listopadzie 1918 r. rozkład armii niemieckiej oraz rosnący napór wojsk sowieckich dodatkowo komplikował tę złożoną sytuację. W związku z tym generał Wejtko zwrócił się o pomoc do władz polskich w Warszawie i po wizycie u Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, jaka miała miejsce 8 XII, obok obietnic poparcia, uzyskał także potwierdzenie wcześniejszej nominacji na stanowisko dowódcy Samoobrony Krajowej Litwy i Białorusi z prawem organizowania oddziałów wojskowych i milicyjnych. Natomiast realne wsparcie, głównie finansowe, uzyskano wtenczas od Komitetu Obrony Kresów. Po swym powrocie z Warszawy do Wilna w dniu 12 XII generał Wejtko przekształcił samoobronę z formacji o charakterze milicyjnym na organizację typowo wojskową w postaci Brygady Samoobrony. Mimo to nadal złożona ona była wyłącznie z ochotników. Kolejnych zmian w jej strukturze dokonano 29 XII po przybyciu do Wilna wysłannika Józefa Piłsudskiego, a mianowicie kapitana Zygmunta Klingera, który w samoobronie objął funkcję „szefa sztabu i kierownika wydziału operacyjnego”. Dotychczasowa organizacja Samoobrony Krajowej Litwy i Białorusi została rozwiązana, a wszyscy służący w jej szeregach otrzymali rozkaz wstąpienia do Wojska Polskiego. Generał Wejtko objął natomiast dowództwo Okręgu Wojskowego Litwy i Białorusi². W takich złożonych warunkach politycznych i wojskowych, w atmosferze stałego zagrożenia oraz odosobnienia od wolnej już Polski powstawały formacje jazdy, które dały początek późniejszemu 13 Pułkowi Ułanów Wileńskich.

Tworzyły się one niemal od początku istnienia Samoobrony Ziemi Wileńskiej, a w jej ramach w Samoobronie Ziemi Lidzkiej i Szczuczyńskiej. W listopadzie, gdy miały one jeszcze oficjalnie charakter milicyjny planowano, że w każdej z dwóch grup Samoobrony Ziemi Wileńskiej powstaną trzy oddziały, a w ich ramach po dwa „konne oddziały” o sile zbliżonej do plutonu jazdy. W sumie zamierzano więc utworzyć 12 takich konnych plutonów, których etat ustalono na jednego oficera, dwóch podoficerów, 40 szeregowców i 43 konie. Razem dawało to 516 ludzi i koni. Oddziały konne sformowane w ramach II-ej Grupy, która obejmowała Powiaty Oszmiański, Lidzki i Trocki przedstawia tabela.

Pozostałe sześć konnych oddziałów miało być sformowane przez I-szą Grupę, która obejmowała Wilno oraz Powiaty Wileński i Święciański³.

² Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe (dalej cyt. CAW), Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 13 z 23 XII 1918 r. pozycja 357; Wejtko 1930:5-34, 64-80; Mienicki 1930:32-33; Dziękaniec 1938:22, 34; Filipow 1988:193, 195, 197; Filipow 1991:95-96; Smoliński 1996:11; 1999:89.

³ Miejscowości, w których miały być organizowane konne oddziały na terenie I-ej Grupy Samoobrony Ziemi Wileńskiej nie udało się autorowi ustalić.

Tabela 1. Oddziały konne sformowane w ramach II-ej Grupy Samoobrony Ziemi Wileńskiej w końcu 1918 r.

Numer i nazwa oddziału	Powiat	Miejscowość
7 Konny Oddział	Oszmiański	Soły
8 Konny Oddział	Oszmiański	Bohdanowo
9 Konny Oddział	Lidzki	Lida
10 Konny Oddział	Lidzki	Szczuczyn
11 Konny Oddział	Trocki	Orany
12 Konny Oddział	Trocki	Koszedary

Plany te zostały zaaprobowane przez Sztab Generalny Wojska Polskiego, który swym rozkazem z 29 XI 1918 r. nakazywał formowanie, jeżeli zaistnieją odpowiednie po temu warunki, szwadronów złożonych ze „150 koni”. Jednak pomimo ich rozwoju trwającego przez listopad i grudzień, wskutek dotkliwych braków materialnych nie udało się ich zrealizować. Wobec tego w ramach powstałej po 12 XII tego roku Brygadzie Samoobrony nie przewidywano zapewne istnienia szwadronów jazdy, choć poprawiło się nieco zaopatrzenie tworzących się wojsk (Wejtko 1930:28-29; Diczkaniec 1938:17-18).

W połowie grudnia 1918 r. w byłej II-ej Grupie przemianowanej wtedy na 2 Pułk Brygady Samoobrony, przy poszczególnych jego kompaniach powstawały następujące formacje kawalerii. Pierwszy z nich, a mianowicie 9 Konny Oddział chorążego Stefana Krydła, jaki sformowano w Samoobronie Ziemi Lidzkiej dnia 31 XII liczył zaledwie 16 ułanów. Kolejny z nich, czyli Konny Oddział porucznika Konrada Jodko powstał w Samoobronie Ejszyskiej, do której włączono następnie także Samoobronę Raduńską. W końcu grudnia służyło w nim jednak tylko 15 konnych. Ponadto od 19 XII podporucznik Stanisław Brochocki w ramach Samoobrony Szczuczyńskiej formował 10 Konny Oddział. Dnia 9 I 1919 r., po połączeniu się sił Samoobrony Ziemi Lidzkiej z Samoobroną Szczuczyńską, stan 9 i 10 Konnych Oddziałów wynosił 33 jeźdźców⁴. Oddziały te wtenczas powinny być już określane mianem plutonów. Częściej jednak używano nazwy odpowiedniej samoobrony oraz nazw pochodzących z okresu sprzed 12 XII 1918 r. Nie udało się też zorganizować wszystkich zaplanowanych wcześniej plutonów⁵.

Konne oddziały, podobnie jak cała Samoobrona Krajowa Litwy i Białorusi, rekrutowały się wyłącznie z ochotników. Pochodzili oni z rozmaitych sfer, przeważnie jednak ze szlachty zaściankowej oraz z ziemiaństwa, czyli z grup najbardziej zagrożonych przewrotem bolszewickim i jednocześnie uświadomionych narodowo oraz politycznie. Do służby w nich wstępowały nieraz całe rodziny od piętnastoletnich wyrostków do siwowłosych starców. Ludzie ci przybywali często na własnych koniach. Mniejszość tworzyli mieszczenie wileńscy oraz chłopci, głównie zamożni. Nie brakowało również ludzi wstępujących do oddziału bez żadnych określonych pobudek lub kierujących się wyłącznie moralnie nagannymi instynktami. Oficerowie, często z tytułami

⁴ Autorowi nie udało się odnaleźć żadnych informacji na temat wykonania planów formowania jazdy w byłej I-ej Grupie, a następnie w 1 Pułku Samoobrony Ziemi Wileńskiej. Aleksandrowicz Stanisław (1929:5) twierdzi, że z 12 planowanych konnych oddziałów: „Zdołano zorganizować zaledwie [...] 4 szczupłe oddziały”. Wynika z tego, iż w I-ej Grupie powstał zaledwie jeden z nich. Wydaje się to mało prawdopodobne. Świadczą bowiem o tym początki późniejszego 13 Pułku Ułanów Wileńskich.

⁵ Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Brochocki 1936:21; 1988:182-183; Diczkaniec 1938:52, 61, 65-66, 116, 129; Smoliński 1996:11-12; 1999a:89-91.

arystokratycznymi, pochodzili z byłego I Korpusu Polskiego bądź z byłej armii rosyjskiej. Podobna była też prowienienca kadry podoficerskiej⁶.

Jeden z byłych żołnierzy walczących w szeregach tej jazdy tak po latach wspominał ochotników służących w późniejszym 13 Pułku Ułanów Wileńskich:

Obok tych bez skazy – a było ich niemało – byli pospolici zjadacze, były doły moralne [...]. Obok nas strzeżenie przy strzeżeniu byli koledzy – ułani najlepsi przyjaciele, nieraz ciemni, nieświadomi tego, o co toczy się walka, nieraz dzicy, nieraz barbarzyńcy (Meysztowicz 1993:173).

W efekcie tego cały przebieg tworzenia konnych oddziałów Samoobrony Krajowej Litwy i Białorusi jeszcze bardziej, niż organizacja szwadronów wojewódzkich w byłym Królestwie Polskim⁷, przypominał tradycje dawnego szlacheckiego pospolitego ruszenia⁸.

Po wycofaniu się Niemców z Ziemi Lidzkiej oraz po koncentracji formacji II-ej Grupy, czyli Samoobrony Ziemi Lidzkiej, w pierwszych dniach stycznia 1919 r. rozpoczęły się walki z wkraczającymi na te tereny bolszewikami. Między innymi 10 I dokonano wypadu na Lidę oraz przeprowadzono szereg patroli. W działaniach tych brały udział także plutony konne chorążego Krydla i podporucznika Brochockiego. W trakcie ich trwania w nocy z 16 na 17 I 1919 r. pluton lidzki chor. Krydla został napadnięty i zaskoczony w majątku Lebidka, w wyniku czego stracił on 13 z 17 ludzi oraz wszystkie konie (Brochocki 1936:36-39; Diczkaniec 1938:113-140.).

Pod koniec grudnia 1918 r. zaczęły rysować się możliwości odebrania Niemcom Wilna, a jednocześnie poczęło narastać zagrożenie bolszewickie. W związku z tym dnia 22 XII w leżącym pod Wilnem majątku Pośpieszka należącym wtenczas do Antoniego Aleksandrowicza doszło do połączenia się wszystkich konnych oddziałów I-ej Grupy, które znajdowały się w pobliżu. Celem tej zbiórki było utworzenie pułku jazdy. Zgodnie z rozkazem dowódcy Okręgu Wojskowego Litwy i Białorusi generała Wejtki z 29 XII 1918 r. powstał z nich 1 Pułk Ułanów Wileńskich⁹. Dowódcą

⁶ Według wspomnianego już wcześniej anonimowego dziejopisa: „Za małym wyjątkiem oficerowie pochodzili z rodzin ziemiańskich na terenach wschodnich, wszyscy rozpoczęli służbę wojskową w wojsku rosyjskim. Część oficerów nie zajmowała stanowisk oficerskich w szwadronach, służąc jako podoficerowie, a nawet jako szeregowi. Resztę podoficerów tworzyli b[yli – przyp. A.S.] podoficerowie armii rosyjskiej, przeważnie będący przedtem w składzie 1-go Korpusu [Polskiego – przyp. A.S.] gen[erała Józefa – przyp. A.S.] Dowbor-Muśnickiego. Ogromna większość szeregowych składała się z ochotników, pochodzących ze szlachty zaściankowej powiatów Wileńskiego, Oszmiańskiego, Lidzkiego i Święciańskiego. Wstąpili oni przeważnie mając własne konie. Mniejszość tworzyli mieszczanie [czyli mieszkańcy miasta Wilna – przyp. A.S.] wileńscy i włościanie [czyli chłopci – przyp. A.S.] b[yli – przyp. A.S.] żołnierze armii rosyjskiej, między ostatnimi znajdowało się kilku prawosławnych.”

⁷ Były to kawaleryjskie formacje ochotnicze formowane w końcu 1918 na obszarze okupowanej wówczas jeszcze przez Niemców części dawnego Królestwa Polskiego. Ich organizację kontynuowano także na początku 1919 r., po czym wcielono je w skład regularnych oddziałów jazdy Wojska Polskiego – szerzej na temat dziejów i przeznaczenia oraz organizacji oddziałów tego typu vide choćby: Smoliński 1999; 1999a; 2003.

⁸ Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Meysztowicz 1989: 23, 112; 1993:36, 144-146; Grobicki 1932:109.

⁹ Według dziejopisa pułku nazwę „1 Pułk Ułanów Wileńskich” oddział miał przyjąć 27 XII 1918 r., a być może nawet już 22 XII, kiedy to na dodatek miała ona zostać oficjalnie zatwierdzona przez „Dowództwo Samoobrony Wileńskiej”.

pułku wyznaczono rotmistrza Władysława Dąbrowskiego. Natomiast jego zastępcą został podrotmistrz¹⁰ Jerzy Dąbrowski¹¹.

Pułk składał się wtedy z dwóch szwadronów liniowych, Oddziału Km-ów¹² i Oddziału Konnych Pionierów. W tym czasie służyło w nim 25 oficerów, 160 podoficerów i ułanów, którzy posiadali cztery km-y oraz tabor i „tabor techniczny obozu pionierów”. Wzory organizacyjne wykorzystane podczas jego formowania zaczerpnięto z kawalerii rosyjskiej. Jedyne konni pionierzy powstałi „samorzutnie”, gdyż liczone się z tym, iż podczas oczekiwanych działań wojennych niezbędną okaże się

... pomoc techniczna w celu niszczenia obiektów kolejowych i ułatwienia przejść przez przeszkody naturalne.¹³

Według dziejopisa późniejszego 13 Pułku Ułanów:

Skład koński był niejednorodny, większość koni nigdy pod siodłem nie chodziła. Brakująca liczba koni została w krótkim czasie popelniona¹⁴ za pomocą dobrowolnych ofiar ziemiaństwa, które wykazało szczególną ofiarności¹⁵ biorąc na siebie sprawę zafurazowania koni i wyżywienia ludzi.¹⁶

W końcu grudnia pułk znalazł się w Wilnie, gdzie stanął w byłych koszarach kozackich. Nadal napływali liczni ochotnicy oraz przybywały gotowe konne oddziały. Dołączył do nich wtenczas pluton z Powiatu Oszmiańskiego porucznika Romualda Stankiewicza oraz pluton podporucznika Mikołaja Prosińskiego, które wcielono do nowego 3 Szwadronu. Ta koncentracja sił byłej samoobrony była związana ze zbliżaniem się bolszewików. W wyniku tego już 31 XII pułk liczył 25 oficerów („na stanowiskach oficerskich”)¹⁷ oraz 220 podoficerów i ułanów, a także cztery km-y oraz tabor amunicyjny i techniczny.

¹⁰ W kawalerii dawnej armii rosyjskiej stopień rotmistrza odpowiadał późniejszemu polskiemu stopniowi majora w jeździe. Natomiast ranga podrotmistrza (w rzeczywistości sztabs-rotmistrza) odpowiadała polskiemu rotmistrzowi. Bowiem po 1884 r. stopnia majora w armii carskiej nie było.

¹¹ Strzembosz Tomasz (1996:11) twierdzi, iż Jerzy Dąbrowski podpisywał się jako Dąmbrowski, co było starą formą tego nazwiska. Jednocześnie zaznacza, iż w jego aktach osobowych występuje on jako Dąbrowski. Podobnie jest też w przypadku dokumentacji archiwalnej dotyczącej omawianego tutaj okresu. W takim też brzmieniu nazwisko tego oficera stosowane jest przez większość autorów zajmujących się jego osobą bądź dziejami kawalerii – w tym również przez piszącego te słowa. Uwaga ta dotyczy obydwu braci Dąbrowskich – Władysława i Jerzego.

¹² Czyli karabinów maszynowych.

¹³ Pododdział ten miał się okazać szczególnie przydatny w razie konieczności prowadzenia przez pułk działań typu „partyzanckiego”.

¹⁴ Czyli uzupełniona. Autor cytowanego tutaj tekstu użył rusycyzmu, a mianowicie spolszczonego rosyjskiego przysłowia „пополненный”.

¹⁵ Vide choćby: Romer 1995.

¹⁶ Cyt. za: Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.

¹⁷ 1 Szwadron liniowy – dowódca porucznik Adam Zatorski, młodszy oficerowie – porucznicy Witold Masłowski i Paderewski, podporucznicy Lachowicki-Czechowicz, Gustwa Pilecki oraz Konrad; 2 Szwadron liniowy – dowódca porucznik Olgierd Oskierko, młodszy oficerowie – porucznicy Stanisław Chądzyński, Witold Jakowicki, Dominik Łappa, Karol Bohdanowicz i Witold Stankiewicz, 3 Szwadron liniowy – dowódca porucznik Konstanty książę Drucki-Lubecki, młodszy oficerowie – porucznik Czesław Jeśman (?), podporucznicy Mikołaj Prosiński, Józef Łopaciński i Romuald Stankiewicz, Oddział Km-ów – dowódca kapitan (Sic! – nie był więc to oficer kawalerii lecz piechoty) Bronisław Wąsowski, młodszy

Od ostatnich dni grudnia prowadził on działalność patrolową w okolicach Wilna, zaś w nocy z 31 XII 1918 r. na 1 I 1919 r. wziął udział w likwidacji grupy rodzimych komunistów, którzy próbowali przejąć władzę w Wilnie. Natomiast od 3 do 5 I 1919 r. walczył w jego obronie przed bolszewikami.

Po opuszczeniu Wilna przez jego obrońców rotmistrz Dąbrowski ze swoim pułkiem nie podporządkował się umowie polsko-niemieckiej i 6 I 1919 r. w sile około 220 „szabel”¹⁸ wyruszył do Polski wraz z oddziałem piechoty, który także nie chciał złożyć broni. Dnia 17 I zawarł on z dowództwem niemieckiej X Armii samodzielny układ o rozgraniczeniu terenu działania. Ustalono też linię demarkacyjną. Grupa rotmistrza Władysława Dąbrowskiego jako Wileński Oddział Wojsk Polskich zwana także następnie, od lutego 1919 r., Oddziałem majora Dąbrowskiego¹⁹ oprócz Legii Oficerskiej oraz trzech kompanii strzeleckich i jednej kompanii km pochodzących z 3 Batalionu byłej Samoobrony Ziemi Wileńskiej, obejmowała także 1 Pułk Ułanów Wileńskich, który był jej główną siłą. Składał się on wtedy z dowództwa, dwóch szwadronów liniowych po cztery plutony każdy oraz z jednego szwadronu liniowego o trzech plutonach (trzeci), a także z Oddziału Km-ów i Oddziału Technicznego. Żołnierze służący w tych dwóch ostatnich pododdziałach częściowo poruszali się konno, a pewna liczba jeźdźców na saniach²⁰.

Podczas marszu w kierunku Grodna i w okolice Szczuczyna do Wileńskiego Oddziału Wojsk Polskich rotmistrza Dąbrowskiego dołączyły zgrupowania poszczególnych samoobron, które zasiły, między innymi, szeregi 1 Pułku Ułanów Wileńskich. Dnia 8 I 1919 r. w Ejszyskach dołączyła do niego Samoobrona Ejszyska, w której był Konny Oddział porucznika Konrada Jodki liczący 50 „szabel”, a 17 I rotmistrzowi Dąbrowskiemu została podporządkowana Samoobrona Ziemi Lidzkiej, która przybyła do oddziału dnia następnego. Rozkazem podrotmistrza Jerzego Dąbrowskiego, który dowodził wtedy Wileńskim Oddziałem Wojsk Polskich, 10 Konny Oddział oraz resztki 9 Konnego Oddziału w sile 20 jeźdźców zostały włączone do 3 Szwadronu 1 Pułku Ułanów Wileńskich jako jego 3 Pluton. Jednocześnie do pułku dołączył wtedy dwunastoosobowy Poniewieski Oddział Ochotników Samoobrony Wileńskiej przyprowadzony aż z Kowieńszczyzny przez Waleriana Meysztowicza, który jak to po latach wspominał jego dowódca równie dobrze mógł nazywać się „Upickie Pospolite Ruszenie”, gdyż była to grupa,

... która nosiła zewnętrzne cechy bandy i która nawet swego najbliższego dowództwa nie potrafiłaby wymienić (Meysztowicz 1993:183).

Działania te spowodowały, iż w końcu pierwszej dekady stycznia 1 Szwadron 1 Pułku Ułanów Wileńskich dowodzony przez podrotmistrza Jerzego Dąbrowskiego liczył 160 ułanów na koniach

oficerowie – porucznik Mikołaj Downarowicz, podporucznicy Gustaw Downarowicz i Supko, Oddział Konnych Pionierów – dowódca rotmistrz Mikołaj Michniewicz-Hetman, młodszy oficer porucznik Mikołaj Rozanów. Funkcję adiutanta pułku pełnił w tym czasie podporucznik Józef Fiodorowicz.

¹⁸ J. Dziczkaniec (1938:27) podaje, że pułk wyruszył z Białej Walki w sile 150 „szabel”. Natomiast Stanisław Aleksandrowicz (1968:181) twierdzi, iż jego stan wynosił wtenczas 25 oficerów na etacie oraz 257 oficerów, podoficerów i ułanów w szeregach oraz około 70 ułanów bez koni. Jest więc to liczba znacznie większa niż ta, którą autor ten podawał wcześniej, a mianowicie „220 szabel”. Być może, iż różnica pomiędzy nimi wynika z faktu, że z rotmistrzem Władysławem Dąbrowskim wyruszyli jedynie ochotnicy, których mogło być mniej niż wynosił stan pułku w dniu 5 I 1919 r.

¹⁹ Władysław Dąbrowski otrzymał wtenczas bowiem stopień majora Wojska Polskiego.

²⁰ Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Aleksandrowicz 1929:10; Strzembosz 1996:29; A. Smoliński 1996:13-14; 1999a:91-93.

oraz posiadał trzy km-y dobre oraz dwa zepsute, 2 Szwadron – Legii Oficerskiej – 50 jeźdźców, a 3 Szwadron zwany też „Oddziałem Ochoty” porucznika Kaczkowskiego – 100 żołnierzy. Podczas postoju w Szczuczynie, pomiędzy 18 a 25 I 1919 r., w pułku rozpoczęto organizować Szwadron Techniczny, który początkowo składał się jedynie z dwóch oficerów i 10 ułanów. W tym czasie siła całego Wileńskiego Oddziału Wojsk Polskich wynosiła około 650 ludzi²¹.

Po okresie działań typu partyzanckiego skierowanych przeciwko nadciągającym wojskom sowieckim, wobec kurczenia się wolnej strefy pomiędzy ich siłami a Niemcami, dnia 26 I 1919 r. Wileński Oddział Wojsk Polskich, czasowo dowodzony wtenczas przez podrotmistrza Jerzego Dąbrowskiego²², przeszedł Niemen, aby przez Słonim – Prużany i dalej przez Brześć przedrzeć się do Polski. Tocząc po drodze walki z siłami sowieckimi oraz z Ukraińcami, zdobywano broń i amunicję oraz brano, niekiedy nawet sporo, jeńców. W Prużanach 3 II dowództwo całego oddziału objął na powrót, już jako major Wojska Polskiego, Władysław Dąbrowski. Natomiast Jerzy Dąbrowski został wtedy przyjęty do Wojska Polskiego jako rotmistrz. Dnia 9 II 1919 r. po zdobyciu Linowa Oddział majora Dąbrowskiego wszedł w skład Wojska Polskiego, nawiązując kontakt z Grupą generała Antoniego Listowskiego, któremu podporządkował się i wziął udział w odbieraniu Niemcom Brześcia nad Bugiem²³.

Natomiast dopiero 13 III 1919 r. rozkazem Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego oddział ten oficjalnie włączono w O. de B. Wojska Polskiego. Jednocześnie dotychczasowy 1 Pułk Ułanów Wileńskich w składzie trzech szwadronów liniowych, Szwadronu Technicznego i Szwadronu Km przemianowano na Pułk Jazdy Ziemi Wileńskiej. Jednakże niedostatki w wyposażeniu oraz braki organizacyjne spowodowały, iż ostatecznie, zgodnie z sugestiami Inspektora Jazdy z lutego tego roku, zatwierdzono go jako Dywizjon Jazdy Wileńskiej²⁴. Zachowano jednak jego samodzielny charakter, co było związane z planami jego przekształcenia w pełny pułk jazdy. Zaakceptowano także podległość dywizjonu wobec Grupy Podlaskiej generała Listowskiego²⁵.

W marcu 1919 roku Dywizjon Jazdy Wileńskiej uległ reorganizacji. Zapewne odeszli oficerowie bez przydziału. Nadal jednak napływali liczni ochotnicy, gdyż oddział ten cieszył się „wielką popularnością i sławą”. Reminiscencją dawnych szlacheckich, polskich tradycji był oddział złożony z 37 wyekwipowanych jeźdźców na czele z Eustachym księciem Sapiehą, jaki

²¹ Warszawa, CAW, Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (dalej cyt. NDWP) Oddział I, 301.7.1. Meldunek podpułkownika Paślowskiego z 8 I 1919 r.; Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Brochocki 1936:39-45; Meysztowicz 1989:130; 1993:174; Aleksandrowicz 1929:11; 1968:184; Mienicki 1930:34; 1939:6-10, 12; Diczkaniec 1938:129, 144-145; Smoliński 1996:14; 1999a:93-94.

²² Władysław Dąbrowski, który od 7 I 1919 r. był chory, natychmiast po podpisaniu w dniu 17 I umowy o przebiegu linii demarkacyjnej z Niemcami wyjechał do Warszawy, skąd powrócił dopiero na początku lutego – vide: Aleksandrowicz 1929:11. Odmiennie fakty te interpretuje Strzembosz 1996:27, 47-48.

²³ Według ustaleń anonimowego dziejopisa pułku w momencie zetknięcia się pułku z regularnymi oddziałami Wojska Polskiego liczył on „370 oficerów u i ułanów.”

²⁴ W aktach NDWP jeszcze w maju 1919 r. funkcjonowała niezbyt poprawna nazwa „Wileński Pułk Jazdy”, podczas gdy w dokumentach Generalnego Inspektora Jazdy używano określenia „Jazda Wileńska”. Natomiast w polskojęzycznej literaturze przedmiotu oddział ten występuje również pod nazwami „Wileńskiego Pułku Ułanów” oraz „Dywizjonu Jazdy majora Dąbrowskiego”.

²⁵ Warszawa, CAW, NDWP Oddział I, 301.7.1. Rozkaz NDWP Oddział I. Nr Sztab Generalnego Nr 5124/I z 13 III 1919 r.; CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych (dalej cyt. MSWojsk.), Generalny Inspektor Jazdy (dalej cyt. Gen. Insp. Jazdy), 300.25.3. Pismo Insp. Jazdy l. dz. 0116 z 6 II 1919 r.; Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Aleksandrowicz 1929:186-187; Mienicki 1930:34; 1939:15; Smoliński 1996:14-15; 1999a:94-95.

przybył do dywizjonu 20 III²⁶. Innych ochotników kierowały do niego instytucje werbunkowe zależne od Ministerstwa Spraw Wojskowych, które traktując go jako formację przeznaczoną do działań typu partyzanckiego („oddział nieregularny”) zrezygnowało z jego uzupełniania ludźmi pochodzącymi z poboru. Odpowiedzialność za zapewnienie etatów pułku spoczywała jednak na Dowództwie Okręgu Generalnego Warszawa.

Ten swój niejako „pospolitacki” charakter późniejszy 13 Pułk Ułanów Wileńskich zachował do końca działań wojennych w 1920 roku. Historia i okoliczności jego powstania spowodowały, iż była to specyficzna formacja jazdy. Tak swój kontakt z jego dowódcą i ułanami opisywał jeden z oficerów:

Poznałem dziś osobiście sławnego Dąbrowskiego, który jest naprawdę Sienkiewiczowską postacią [...]. Kompania to jest dobrana ci ułani [...] Dąbrowskiego, niczym komilitony Kmicicowe, biją się jednak dobrze i fantazją mają, więc im niejedno wybaczyć wypadnie (Rostworowski 1995:54)²⁷.

Fakty te ukształtowały swoisty typ dyscypliny, która nie zawsze mieściła się w ogólnie przyjętych ramach, co w końcu doprowadziło do interwencji Ministerstwa Spraw Wojskowych, które w 1920 r. pozbawiło majora Władysława Dąbrowskiego dowództwa nad oddziałem²⁸.

Zmiany, jakie zaszły w dywizjonie w marcu 1919 r. spowodowały, że składał się on z dowództwa, dwóch szwadronów liniowych po cztery plutony każdy, Szwadronu Km i Szwadronu Technicznego. Jednocześnie ochotników przyprowadzonych przez księcia Sapiehę traktowano jako załączek kolejnego szwadronu liniowego.

W tym samym czasie, bo w marcu 1919 r., w jego ramach utworzono półbaterię artylerii dowodzoną przez podporucznika podporucznika Szukiewicza²⁹, którą następnie nazwano Plutonem Artylerii Konnej przy 13 Pułku Ułanów. Sformowano ją, wykorzystując w tym celu dwie rosyjskie armaty górskie, które otrzymano z „Arsenału Warszawskiego”:

Działa [te – przyp. A.S] nie posiadały [jednak – przyp. A.S] narzędzi optycznych i strzelanie możliwym było jedynie do celów widocznych z otwartej pozycji (...)³⁰

Natomiast konie oraz uprzęże i siodła, a także oficerów wydzielił ze swego składu Dywizjon Jazdy Wileńskiej. Obsługę dział stanowili artylerzyści z byłej armii rosyjskiej, a ich czterokonne zaprzęgi składały się wyłącznie z koni wierzchowych. Koni typu artyleryjskiego bowiem wtenczas nie posiadano. Mimo to pluton posiadał dostateczną ruchliwość i podczas walk nie opóźniał tempa

²⁶ Według anonimowego dziejopisa pułku oddział ten miał liczyć wtenczas tylko 30 „szabel”. Księżę Sapieha wystawił go własnym sumptem Wraz z nim przybył wtenczas również podchorąży księżę Czetwertyński.

²⁷ List Nr 21 z 28 V 1919 r. Vide także s. 201 – list Nr 120 z 7 III 1920 r. Porównywalny charakter z opisywanym tutaj pułkiem w jeździe Rzeczypospolitej tego czasu miały również: Jazda Tatarska, Dywizjon Jazdy Kresowej oraz niektóre formacje ochotnicze powstałe latem 1920 r., jak choćby huzarskie – szerzej vide choćby: Smoliński 1998; 1999a; 2000.

²⁸ W. Meysztowicz (1989:131-132) pisze, że oskarżano Dąbrowskiego o: „[...] brak dyscypliny w pułku złożonym z ‘paniczów i rabusiów’. Rzeczywiście trudno było niektórym z naszych ułanów powstrzymać przed rabunkiem, do którego wdrażał i brak zaopatrzenia, i dla wielu wspomnienie anarchii rewolucyjnej w Rosji [...]. Grabież stała się plagą [...]”.

²⁹ Anonimowy dziejopis pułku twierdzi, iż oficer ten był już wtenczas porucznikiem. Natomiast pozostałymi oficerami tej półbaterii byli podporucznicy Nowakowski i Lewkowicz.

³⁰ Cyt. za: Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.

marszu całego pułku. Stanowił więc cenne wzmocnienie siły najpierw dywizjonu, a następnie pułku³¹. Stan tak zorganizowanego Dywizjonu Jazdy Wileńskiej 27 III 1919 r. wynosił około 330 „szabel” i 8 km³².

Dnia 7 IV 1919 r. Oddział majora Dąbrowskiego wyszedł ze składu Grupy generała Listowskiego i wszedł do walczącej na Wileńszczyźnie Dywizji Litewsko-Białoruskiej dowodzonej wtenczas przez generała porucznika Stanisława Szeptyckiego. Na froncie pozostawał do 25 V 1919 r., po czym odszedł na odpoczynek kończąc, na razie, dotychczas spełnianą funkcję jazdy dywizyjnej³³.

Pomimo toczonych walk trwał dalszy rozwój organizacyjny Dywizjonu Jazdy Wileńskiej. Pomiędzy połową marca a kwietniem został utworzony 3 Szwadron, a stan liczebny dywizjonu 11 IV wynosił 19 oficerów, 18 podoficerów i 267 ułanów³⁴. Posiadał on wtedy 263 konie wierzchowe i 34 taborowe. W wyniku tego w okresie tym, aż do czerwca 1919 r., liczył on pięć szwadronów, a mianowicie trzy liniowe, Szwadron Km³⁵ oraz Techniczny. Jednocześnie około połowy maja jego dowództwo skierowało do Inspektoratu Jazdy prośbę o pozwolenie formowania czwartego szwadronu liniowego.

Dnia 25 V cały Oddział majora Dąbrowskiego został wycofany do obszaru Lidy na miesięczny odpoczynek oraz w celu reorganizacji i przekształcenia Dywizjonu Jazdy Wileńskiej w pułk. Zadanie to zgodnie z rozkazem Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z 14 V powierzone zostało generałowi Stanisławowi Szeptyckiemu, dowódcy Grupy Operacyjnej i całego ówczesnego Frontu Litewsko-Białoruskiego. Zarządzenie to przeznaczało dla pułku numer „13”. W związku z tym 15 V 1919 r. Inspektor Jazdy zaproponował nadanie mu nazwy 13 Pułku Ułanów Wileńskich, pomimo, że Ministerstwo Spraw Wojskowych początkowo przewidywało dla niego numer „15”. Ostatecznie problem ten rozstrzygnął rozkaz Ministra Spraw Wojskowych wydany za zgodą Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego dnia 24 V. W jego wyniku otrzymał on nazwę: 13 Pułk Ułanów Wileńskich. Jednocześnie minister poprosił Naczelne Dowództwo o zakomunikowanie tej decyzji pułkowi, co też nastąpiło w czerwcu. Jego dowódcą nadal pozostawał major Władysław Dąbrowski.

Podczas postoju pod Lidą do pułku zgłosiło się dalszych 100 ochotników. Uzyskano także uzupełnienie w postaci 120 koni i rzędów końskich. W związku z tym 19 VI wydano rozkaz o utworzeniu 4 Szwadronu, a 25 VI o formowaniu Szwadronu Zapasowego w Grodnie. Tam też miał powstać szwadron liniowy z zawiązków wydzielonych z pułku oraz z niewyszkolonych jeszcze ochotników. W celu utworzenia Szwadronu Zapasowego 6 VII odkomenderował on do Grodna

³¹ Szerzej vide: Smoliński 1997; 2000a.

³² Warszawa, CAW, NDWP Oddział I, 301.7.1. Pismo Departamentu I Mobilizacyjno- Organizacyjnego MSWojsk. Nr 620/MOB. z 27 III 1919 r.; ibidem, Pismo Departamentu I MSWojsk. Nr 620/Mob. z 13 V 1919 r.; ibidem, 301.7.11. Meldunek dowódcy Plutonu Artylerii Konnej przy 13 Pułku Ułanów z 28 VII 1919 r.; Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Aleksandrowicz 1929:15-16; 1968:187; Mienicki 1930:35; 1939:19; Smoliński 1996:15; 1999a:95.

³³ Szerzej vide choćby: Smoliński 1998a; 2004.

³⁴ Przybylski Adam (1929:15) podaje, że w dniu 11 IV 1919 r. Dywizjon Jazdy Wileńskiej liczył 350 „szabel”.

³⁵ Od kwietnia 1919 r. Szwadron Km pułku posiadał już sześć sztuk ckm-ów Maxim – najprawdopodobniej 7,62 mm rosyjskich wz. 1910. Natomiast Szwadron Techniczny oraz Pluton Artylerii Konnej otrzymały po jednym 7,7 mm lkm-ie systemu Lewis wz. 1915.

czterech oficerów, jednego podchorążego, 19 podoficerów, 18 ułanów oraz 23 konie wierzchowe³⁶. Dnia 16 VII stan tego szwadronu wynosił już 9 oficerów, 23 podoficerów oraz 311 ułanów i 173 konie. Jego dowódcą został porucznik Czesław Jeśman. Reorganizacji i uzupełnieniom uległo także dowództwo pułku, który dnia 27 VI 1919 r. w składzie trzech szwadronów liniowych, Szwadronu Km oraz Technicznego i półbaterii³⁷ po raz kolejny wyruszył na front³⁸.

Po walkach z Armią Czerwoną, w jakich pułk brał udział w 1919 i 1920 r. na obszarach, które kiedyś stanowiły Wielkie Księstwo Litewskie oraz po odwróceniu nad Wisłę, a także po kolejnej polskiej ofensywie w kierunku wschodnim, późną jesienią 1920 r. na powrót znalazł się na Wileńszczyźnie, tym razem w składzie wojsk Litwy Środkowej. Wszystkie te wydarzenia spowodowały, iż dziejopis pułku w jego historii mógł napisać:

Nazwa [pułku – przyp. A.S.] Wileńskiego pochodzi jak z miejsca początku formowania się pułku, tak również i dzielnicy, z której pochodził prawie całkowity skład oficerów i ułanów pułku. (...) W mowie swej b[ły] – przyp. A.S.] Naczelnik Państwa marszałek Józef Piłsudski zwracając się do oficerów pułku w sierpniu 1922 roku w (...) Głębokim powiedział: aczkolwiek nazwy Wileńskiego nie zatwierdziłem³⁹, to jednak z góry ją aprobuje. Powiedzenie tego przez głowę państwa stanowi dostateczną podstawę prawną do dołączenia do liczby pułku⁴⁰ nazwy Wileńskiego⁴¹.

Nie wolno też zapominać, iż na sztandarze pułku widniał święty i powszechnie czczony na Litwie po dzień dzisiejszy wizerunek Matki Boskiej Ostrobramskiej⁴². Był to kolejny element, jaki wiązał jego dzieje z Wilnem i Wileńszczyzną, a przez to samo z etosem byłego Wielkiego

³⁶ Według historyka dziejów pułku: „Szwadron Zapasowy został zorganizowany [...] z kadr starych ułanów, podoficerów i ochotników [...]” – cyt. za: Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.

³⁷ Według dziejopisa 13 Pułku Ułanów Wileńskich w czerwcu 1919 r. liczył on około 500 ludzi (oficerów i ułanów) oraz tyleż koni.

³⁸ Warszawa, CAW, NDWP Oddział I, 301.7.1. Pismo NDWP Oddział I Nr 75/I z 14 V 1919 r., ibidem, Pismo NDWP Oddział I Nr 99/I z 14 V 1919 r.; ibidem, 301.7. 2. Sytuacja jazdy z dnia 15 V 1919 r.; ibidem Pismo Departamentu I MSWojsk. Nr517/21 z 24 V 1919 r.; ibidem, 301.7.7. Pismo NDWP Oddział I l. dz. 13781 z 16 VII 1919 r.; CAW, MSWojsk., Gen. Insp. Jazdy, 300.25.6. Pismo Insp. Jazdy No 011246/I z 18 IV 1919 r.; ibidem, Pismo Insp. Jazdy Oddział I No 011727 z 15 V 1919 r.; ibidem, 300.25.30. Wykaz liczebny pułków jazdy na dzień 11 IV 1919 r.; Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.; Aleksandrowicz 1974:139; 1929:16-20; 1968:189; Mienicki 1930:36; 1939:27-28, 3; Smoliński 1996:15-16; 1999a:96-97.

Warto też tutaj dodać, iż z historią Samoobrony Krajowej Litwy i Białorusi związane były także dzieje jeszcze jednego oddziału kawalerii Wojska Polskiego okresu II Rzeczypospolitej, a mianowicie późniejszego 23 Pułku Ułanów Grodzieńskich, którego początki sięgały listopada 1918 r. oraz Samoobrony Ziemi Grodzieńskiej - szerzej na temat jego dziejów, oprócz części wcześniej cytowanej literatury, vide choćby: Karassek 1930.

³⁹ W Wojsku Polskim nazwy własne oddziałów wojskowych były zatwierdzane bądź to przez Ministra Spraw Wojskowych, bądź to przez Naczelnego Wodza. Powodowało to, że dopiero po umieszczeniu odpowiedniego rozkazu w Dzienniku Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych lub też w jego Dodatku Tajnym nazwa tak stawała się oficjalnie obowiązującą – szerzej na ten temat vide choćby: Smoliński 2002; 2005.

⁴⁰ Czyli do jego numeracji porządkowej, w tym przypadku do numeru „13”.

⁴¹ Cyt. za: Warszawa, CAW, Relacje, 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.

⁴² Warto także tutaj dodać, iż również we współczesnej Polsce, wizerunek Ostrobramskiej Pani, obok Matki Boskiej Częstochowskiej, podobnie jak to miało miejsce dawniej, jest nadal dość powszechnie znany i czczony.

Księstwa Litewskiego rozumianego jako integralna część dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Bibliografia wykorzystanych źródeł i opracowań

Źródła archiwalne

Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe:

- akta Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego - Oddziału I, sygn. 301.7.1,
- akta Ministerstwa Spraw Wojskowych - Generalnego Inspektoratu Jazdy, sygn. 300.25.3, 6 i 30,
- Relacje, sygn. 400.282. Historia 13 Pułku Ułanów Wileńskich, Warszawa 12 IX 1927 r.

Źródła drukowane

Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 13 z 23 XII 1918 r.

Wspomnienia, pamiętniki, relacje, dzienniki i listy

- ALEKSANDROWICZ, Stanisław. Wspomnienia z 13 Pułku Ułanów Wileńskich In *Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej*, Londyn, 1974, tom X, część I, No. 73.
- BROCHOCKI, Andrzej. *Dzieje Samoobrony w Szczuczynie Nowogródzkim. Rok 1918-1919*. Wilno, 1936.
- BROCHOCKI, Andrzej. Na przełomie dwóch epok. Zapiski obszarnika. In *Teraz będzie Polska. Wybór pamiętników z okresu I wojny światowej*. Wybrał i opracował Rosner Andrzej. Warszawa, 1988.
- MEYSZTOWICZ, Walerian. *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach*. Warszawa, 1989.
- MEYSZTOWICZ, Walerian. *Gawędy o czasach i ludziach*. Londyn, 1993.
- ROMER, Eugeniusz. *Dziennik, 1918-1923*. Warszawa, 1995, tom 2.
- ROSTWOROWSKI, Stanisław. *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920*. Wybór i opracowanie tekstów Rostworowski Stanisław Jan. Warszawa, 1995.

Opracowania

- ALEKSANDROWICZ, Stanisław. *Zarys historii wojennej 13-go Pułku Ułanów Wileńskich*. Warszawa, 1929.
- ALEKSANDROWICZ, Stanisław. Na 50-lecie 13 Pułku Ułanów Wileńskich. In *Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej*. Londyn, 1968, tom VII, no. 51.
- DZICZKANIEC, Józef. *Samoobrona Ziemi Lidzkiej*. Lida, 1938.
- FILIPOW, Krzysztof. Samoobrona polska na Kresach Wschodnich 1918-1919. In *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*. Białystok, 1988.
- FILIPOW, Krzysztof. Samoobrona Ziemi Lidzkiej 1918/1919. In *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*. Białystok, 1991.
- GROBICKI, Jerzy. Organizacja kawalerii polskiej w latach 1918-1921. Część I. In *Przegląd Kawaleryjski*, 1932, r. IX, no. 2(76), s. 109.
- KARASSEK, Franciszek Wiktor. *Zarys historii wojennej 23-go Pułku Ułanów Grodzieńskich*. Warszawa, 1930.
- MIENICKI, Ryszard. Wilno w polskim wysiłku zbrojnym. In *Wilno i Ziemia Wileńska*. Zarys monograficzny, Tom 1. Praca zbior, Wilno, 1930.
- MIENICKI, Ryszard. *Zarys dziejów służby sanitarnej w wileńskim oddziale mjr. Dąbrowskiego*. Warszawa, 1939.
- PRZYBYLSKI, Adam. *Ofensywa na Wilno w kwietniu 1919 roku*. Warszawa, 1929.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Formowanie 13 Pułku Ułanów Wileńskich w okresie od listopada 1918 r. do czerwca 1919 r. In *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*. Białystok, 1996.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Organizacja pierwszych baterii i dywizjonów artylerii konnej odrodzonego Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca roku 1919. In *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. Józefa Bema*. Toruń, 1997, r. XXX, Nr. 11.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Materiały go genealogii jazdy polskiej 1918-1919 r. In *Przegląd Kawalerii i Broni pancerniej*. Londyn, 1998, tom XXIII, Nr. 156.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Organizacja polskiej jazdy samodzielnej podczas „wyprawy wileńskiej” i działań Wojska Polskiego na Wileńszczyźnie (kwiecień – czerwiec 1919 r.). In *Zeszyt naukowy Muzeum Wojska*. Białystok, 1998a, Nr. 11.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918 – marzec 1919 r.). In *Księga Jubileuszowa Muzeum Wojska 1966-1998*. Praca zbior., Białystok, 1999.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.* Toruń, 1999a.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Początki dziejów Pułku Tatarskiego Ułanów imienia Achmatowicza (styczeń – lipiec 1919 r.). In *Rocznik Tatarów Polskich*, 2000, tom VI.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego oraz jej udział w walkach – 30 lipca – 30 września 1919 r. In *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. Józefa Bema*, Toruń 2000a, r. XXXIII, Nr. 17/18.

- SMOLIŃSKI, Aleksander. Patrząc krytycznie na działania w celu przywracania tradycji we współczesnym Wojsku Polskim – sztandary, nazwy formacji, barwa oraz jej elementy. In *Almanach Historyczny*. Kielce, 2002, tom 4.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Dzieje szwadronów wojewódzkich formowanych w końcu 1918 r. przez braci Wojciecha i Tadeusza Kossaków (listopad 1918 – czerwiec 1919). In *Drogi do niepodległości. Ziemia polskie w dobie odbudowy Państwa Polskiego*. Studia pod redakcją Zbigniewa Karpusa i Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń, 2003.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Jazda i artyleria konna Dywizji Litewsko-Białoruskiej oraz Grupy Poleskiej, a następnie Frontu Litewsko-Białoruskiego (Luty – początek lipca 1919 r.), In *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. Radzyń Podlaski, 2004, tom 1.
- SMOLIŃSKI, Aleksander. Szef czy patron – tradycja i współczesność w Wojsku Polskim. In *Od armii komputowej do narodowej. II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*. Praca zbior. pod red. Krotofila Macieja i Smolińskiego Aleksandra. Toruń, 2005.
- STRZEMBOSZ, Tomasz. *Saga o „Lupaszce” ppłk. Dąmbrowskim 1889-1941*. Warszawa, 1996.
- WEJTKO, Władysław. *Samoobrona Litwy i Białorusi. Szkic historyczny*. Wilno, 1930.

VILNIUS AND LITHUANIAN RUDIMENTS OF THE POLISH 13TH LANCERS REGIMENT

Aleksander Smoliński

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Summary

At the end of 1918 the situation with the former Grand Duchy of Lithuania was complicated as the German Army had left this area and the Red Army wanted to take it over. It is worth noticing that Polish society was willing to organize military self-defence to protect themselves from Bolshevik attacks.

Organizations such as Committee Public Safety (Komitet Bezpieczeństwa Publicznego) and The Poles Military Association of Vilnius (Związek Wojskowych Polaków Miasta Wilna) started to form units of Polish military self-defence. In fact, these units were regular Polish Army which should have taken over this area from the Germans troops. Another aim was not to allow the Red Army to march in the former Grand Duchy of Lithuania. Finally the Self-Defence of Vilnius (Samoobrona Ziemi Wileńskiej) had been created. Other units like the Self-Defence of Lida Land (Samoobrona Ziemi Lidzkiej), the Szczuczyńska Self-Defence (Samoobrona Szczuczyńska) and Ejszyszki Self-Defence (Samoobrona Ejszyska) were ascribed to the first one (the Self-Defence of Vilnius) and their commanding officer was general of brigade Władysław Wejtko.

It was also intended to form twelve mounted (horse) platoons. The soldiers were Polish volunteers who came from nobles and landlords families. All of them were fully aware of their Polish nationality.

It seems that the most important moment of forming the above mentioned Polish units was at the end of December 1918 at Pośpieszka estate where the 1st Lancers Regiment of Vilnius was formed. Then it fought the Bolsheviks at the end of 1918 and in January 1919.

This regiment marched out of Vilnius in order to reach Poland. There was an order given about reorganization of the 1st Lancer Regiment of Vilnius by Polish War Ministry. This is the real beginning of the above mentioned Polish 13th Lancers Regiment of Vilnius. This name remained unchanged until the end of existence of Polish Republic in 1939.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.